

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ВОРОВКА МАРГАРИТА ІВАНІВНА

УДК 378: 371.134.382

**ДІЛОВА ГРА ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль - 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

- Науковий керівник:** доктор педагогічних наук, професор
Павлютенков Євгеній Михайлович,
Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, завідувач кафедри управління розвитком освіти.
- Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор
Романишина Людмила Михайлівна,
Національна академія Державної прикордонної служби України, професор кафедри педагогіки і психології;
- кандидат педагогічних наук, доцент
Слюсаренко Ніна Віталіївна,
Херсонський державний університет, доцент кафедри педагогіки та психології.
- Провідна установа:** Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Кіровоград.

Захист відбудеться “30” березня 2007 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027,

м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано “28” лютого 2007 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чайка В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нові соціально-економічні умови розвитку педагогічної освіти обумовлюють необхідність пошуку шляхів модернізації підготовки майбутніх учителів. Пріоритетами розвитку освіти на сучасному етапі є формування в учителя активної професійної позиції, технологічної і функціональної компетентності, цілісного досвіду педагогічної діяльності. Ці завдання зумовлені євроінтеграційними процесами, зміною технологій навчально-виховного процесу у вищій школі. На це орієнтує державна національна програма “Освіта”, в якій наголошено, що одним із основних шляхів реформування освіти є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня.

Проблема підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності досить багатоаспектна і багатогранна. Значну увагу їй приділено у працях вітчизняних та зарубіжних учених (С.Архангельський, В.Єлканов, І.Зязюн, Н.Кузьміна, А.Маркова, Н.Нікітіна, О.Железнякова, та М.Петухов, С.Сисоєва, В.Сластьонін, Д.Чернілевський, Б.Шиян, М.Фіцула та ін.). Про це свідчать чисельні дослідження з проблем фахового відбору абітурієнтів до педагогічного вищого навчального закладу (Л.Добровольська), формування професійної компетентності майбутнього вчителя (М.Елькін та Є.Павлютенков), вдосконалення професійної підготовки засобами масової інформації (Г.Головченко), технологічної культури (В.Лола), підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації (Н.Волкова), саморегуляції педагогічної діяльності (В.Чайка) та ін.

Ділова гра як засіб імітації професійної діяльності інтенсифікує процес навчання й тісно пов'язує його з практичною діяльністю, дає змогу надати навчання предметний та соціальний контексти майбутньої професії і тим самим змодельовати більш адекватні (порівняно з традиційним навчанням) умови формування особистості фахівця.

На доцільність і необхідність використання ділових ігор у підготовці фахівців звертали увагу В.Бабурін, М.Бірштейн, Я.Бельчиков, А.Вербицький, С.Гідрович, Т.Долбенко, В.Єфімов, В.Комаров, Н.Кудінова, І.Куліш, І.Мамчур, О.Парубок, П.Підкасистий, В.Рибальський, І.Ситник, І.Сироежин, А.Смолкін, Т.Хлебнікова, В.Христинко, Ж.Хайдаров, П.Щербань та ін. Вони наводять загальні правила організації, конструювання й проведення ділових ігор. Проведено дослідження та здійснено обґрунтування можливостей ділової гри у різних галузях науки та умов цілеспрямованого застосування ігрової діяльності в процесі формування професійних умінь і навичок (Я.Бельчиков, А.Вербицький, В.Галушко, В.Єфімов, А.Ліфшиць, Л.Наумов, Є.Хруцький, та ін.).

Використання ділових ігор у професійній освіті (зокрема у педагогічних вищих навчальних закладах) залишається дотепер недостатньо дослідженою проблемою. У психолого-педагогічній літературі відсутні чітка класифікація ігор та системний аналіз змісту ігрової діяльності студентів, у

результаті чого наукове обґрунтування ігрових методик часто хибує незавершеністю, рецептурністю. Дидактико-пізнавальні можливості ділових ігор у процесі професійного становлення майбутніх учителів виявлені не повною мірою.

Вивчення стану проблеми в теорії та практиці підготовки фахівців у педагогічних вищих навчальних закладах дало змогу в контексті дослідження виявити низку суперечностей, які об'єктивно існують у навчальному процесі вищої школи і педагогічній діяльності вчителя, зокрема між:

- орієнтуванням студентів на професійну діяльність відповідно до нових соціально-економічних умов та консерватизмом вищої школи, недооцінкою ролі ділової гри у досягненні мети загального та професійного розвитку майбутніх фахівців;

- необхідністю використання ефективних методів і засобів активізації навчально-професійної діяльності студентів під час вивчення предметів психолого-педагогічного циклу та домінуванням у вищій школі репродуктивних методів навчання;

- важливістю впровадження у навчальний процес ділової гри як засобу пізнання педагогічної реальності та недостатньою визначеністю її статусу, місця в системі інших форм, методів і засобів, ролі у досягненні цілей професійного становлення фахівця.

Нагальна необхідність упровадження ділових ігор у навчально-виховний процес педагогічних вищих навчальних закладів та недостатнє дослідження цієї проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Ділова гра як засіб підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у процесі розробки теми “Професійне становлення педагогічних працівників” (протокол №3 від 15.10.1996 року).

Тему затверджено вченою радою Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 4 від 24 грудня 1998 року) та погоджено у Раді з координації наукових досліджень в Україні у галузі педагогіки і психології (протокол № 2 від 9.02.1999 року).

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутніх учителів у педагогічних вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження - підготовка студентів педагогічного університету до професійної діяльності засобами ділових ігор.

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити систему підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор.

Згідно з зазначеною метою в роботі поставлені й розв'язані такі **завдання**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та практики підготовки фахівців у вищій школі обґрунтувати сутність поняття “активність” як складової педагогічної діяльності, виявити пізнавальні можливості ділових ігор у навчальній діяльності студентів.

2. Розробити структуру організації та проведення ділових ігор.

3. Теоретично обґрунтувати модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри.

4. Експериментально перевірити компоненти системи підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності засобами ділових ігор.

Методологічну основу та теоретичну базу дослідження становлять філософські положення про суперечності як рушійну силу розвитку, про роль діяльності у розвитку особистості, про єдність теорії та практики у процесі пізнання, про творчу активність особистості у пізнанні та перетворенні дійсності, системний підхід до розуміння професійно-педагогічної діяльності; наукові праці психологів і педагогів з питань психологічної теорії діяльності (Л.Виготський, О.Леонтьєв, О.Запорожець, Д.Ельконін, В.Давидов); учення про діяльнісний підхід до розвитку особистості (Б.Ананьєв, С.Рубінштейн); психолого-педагогічних досліджень мотивації навчання (Л.Божович, Є.Ільїн, А.К.Маркова); провідні положення самостійної діяльності учнів (М.Данилов, Б.Єсіпов, І.Лернер, М.Махмутов, І.Огородніков); дослідження основних шляхів активізації навчальної діяльності (Т.Шамова, Г.Щукіна); основні положення загальної теорії гри та теорії ігрового навчання (А.Вербицький, К.Гросс, О.Запорожець, П.Лесгафт, Ж.Піаже, Г.Спенсер, Г.Щедровицький, Д.Ельконін).

Методи дослідження:

- теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, моделювання) для вивчення проблеми у психолого-педагогічній літературі, уточнення сутності й особливостей процесу підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри та розробки моделей педагогічних процесів;

- емпіричні методи (анкетування, бесіда, пряме та непряме спостереження, метод експертних оцінок, самооцінювання) застосовувалися з метою вивчення стану та рівня сформованості готовності майбутніх учителів до професійної діяльності;

- педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) здійснювався з метою перевірки ефективності ділових ігор як засобу підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності;

- методи математичної статистики застосовувались для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між явищами та процесами, що досліджувалися.

Організація й база дослідження. Базовими установами для здійснення дослідно-експериментальної роботи були Мелітопольський державний педагогічний університет,

Бердянський державний педагогічний університет, Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів (м. Херсон). Окремі положення дослідження перевірялися й уточнювалися на курсах підвищення кваліфікації вчителів при Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. Експериментом було охоплено 600 осіб. Дослідження проводилося поетапно з 1999 по 2006 рік.

Перший етап (1999-2001 рр.) – пошуково-теоретичний. На основі теоретичного аналізу науково-методичної літератури вивчено різні аспекти проблеми дослідження, визначено її предмет, робочу гіпотезу, методологію та методи, понятійний апарат, структуру. Проаналізовано стан проблеми, нагромаджено первинні уявлення про шляхи її розв'язання.

Другий етап (2002-2004 рр.) – дослідно-експериментальний. На цьому етапі вдосконалено та розроблено ділові ігри з курсу педагогіки, здійснено їх апробацію в процесі навчання студентів, проведено опитування та тестування з метою виявлення вхідного рівня сформованості готовності до участі у ділових іграх, необхідних професійних знань, умінь та навичок. На підставі результатів, отриманих у процесі проведення констатувального експерименту, розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри, експериментально перевірено основні компоненти цієї системи, визначено структуру організації та проведення ділових ігор.

Третій етап (2005-2006 рр.) – етап узагальнення. На цьому етапі проаналізовано, систематизовано та статистично оброблено результати дослідження, підготовлено на їх основі рекомендації щодо вдосконалення професійної підготовки студентів засобами ділових ігор.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- уперше науково обґрунтовано та розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри (виокремлено основні складові системи: потреби суспільства, мету, завдання, принципи, зміст, види, форми, методи, критерії та показники оцінювання результатів діяльності, організаційно-педагогічні умови, суб'єкти гри та її результат). Особливості реалізації системи полягають у впровадженні спецкурсу, який забезпечує активну суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників гри на основі визначених етапів і правил гри.

- розроблено критерії (мотиваційний, операційний, рефлексивний) та апробовано методику діагностування рівнів (високий, середній, низький) готовності студентів до професійної діяльності в процесі використання ділових ігор;

- розроблено структуру організації та проведення ділових ігор, яка містить такі взаємопов'язані етапи: діагностування, моделювання, реалізація та аналіз результатів ділової гри.

- уточнено суть поняття “ділова педагогічна гра”, виявлено її генезу, відмінність ігрової діяльності від інших видів діяльності, з'ясовано відмінність між рольовими, дидактичними та діловими іграми.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено і представлено комплекс ділових ігор, які можуть бути використані під час викладання основних розділів курсу педагогіки, а саме: дидактики, теорії навчання, школознавства; розроблено методiku організації та проведення ділових ігор, яка пройшла перевірку у навчальному процесі педагогічних вищих навчальних закладів, що є експериментальною базою дослідження; впроваджено спецкурс “Ділові педагогічні ігри в курсі педагогіки”; розроблено методичні рекомендації з використання ділових ігор під час вивчення циклу педагогічних дисциплін.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Мелітопольського державного педагогічного університету (довідка № 06/1961 від 22.08.2006 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57/1798-08, від 13.12.2006 р.), Запорізького державного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 179 від 30.08.2006р.), Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (м. Херсон) (довідка № 01-23/481-а від 15.12.2006 р.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних позицій, застосуванням комплексу методів, адекватних об’єкту, предмету, меті та завданням дослідження; аналізом значної кількості наукових, психолого-педагогічних і навчально-методичних джерел за темою дослідження; кількісним та якісним аналізом результатів дослідно-експериментальної роботи; апробацією основних положень дисертації; обговоренням результатів дослідження на науково-практичних конференціях.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на наукових та начальсько-методичних семінарах кафедри педагогіки та педагогічної майстерності, а також на щорічних наукових конференціях викладачів Мелітопольського державного педагогічного університету. Основні результати доповідалися на *Міжнародних конференціях*: Міжнародній науково-практичній конференції “Динаміка наукових досліджень, 2003” (Дніпропетровськ, 2003), Міжнародній науково-методичній конференції “Сучасні технології навчання: проблеми та перспективи” (Рівне, 2003), Міжнародній науковій конференції молодих учених “Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір” (Мелітополь, 2006); *Всеукраїнських конференціях та семінарах*: Всеукраїнській науково-практичній конференції “Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи” (Чернігів, 1999), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Інновації в сучасному педагогічному процесі: теорія та практика” (Луганськ, 2000), Всеукраїнській науково - практичній конференції “Історико-педагогічні та соціальні проблеми професійної підготовки кадрів для системи неперервної освіти і соціальних служб” (Чернівці, 2001), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток життєвої компетентності учнів у загальноосвітньому навчальному закладі” (Запоріжжя, 2004), Всеукраїнській науково-практичній конференції

“Особистісно-орієнтований підхід до організації навчально-виховного процесу: проблеми та пошуки” (Бердянськ, 2005), Всеукраїнському семінарі завідувачів кабінетів географії та економіки інститутів післядипломної педагогічної освіти “Новітні технології розвиваючого навчання у шкільній географічній та економічній освіті в умовах 12-річного навчання” (Мелітополь-Запоріжжя, 2003); *Міжрегіональних конференціях*: Міжрегіональній науково-практичній конференції за підсумками виробничої практики студентів (Мелітополь, 2005).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 14 робіт: у тому числі 7 – одноосібних статей у наукових фахових виданнях з педагогічних наук; одні методичні рекомендації, 6 – у матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 13 рисунків і 19 таблиць. Загальний обсяг дисертації – 276 сторінок, у тому числі 159 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 236 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано його мету, завдання, визначено об’єкт, предмет, методологічні та теоретичні основи, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи; наведено дані про апробацію результатів роботи та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі **“Теоретичне обґрунтування проблеми підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор”** проаналізовано сутність поняття активності з погляду біології, філософії, психології, соціології, педагогіки (Н.Реймерс, Є.Рогов, І.Якиманська, Г.Ареф’єва). Вивчення наукових джерел дає підстави стверджувати, що у педагогічній літературі поняття активності використовується в основному у двох значеннях: активність як стан, що пов’язаний з виконанням будь-якого акту спілкування або дії, та активність як властивість особистості, формування якої входить до мети навчально-пізнавального процесу.

Схарактеризовано активність як один із принципів дидактики та пізнавальної активності особистості – необхідної умови пізнавальної діяльності. Діяльність є основною формою вияву активності людини, її соціального призначення. Аналіз наукових джерел щодо видів та структури навчальної діяльності свідчить про те, що активність є ваговою складовою будь-якої діяльності, у тому числі й професійної.

Здійснено аналіз підходів до визначення понять “діяльність”, “педагогічна діяльність” у філософській, психолого-педагогічній літературі, зазначено особливості професійно-педагогічної діяльності. Схарактеризовані показники професіоналізму вчителя, зокрема такі: уміння органічно поєднувати свою інформаційну функцію як викладача шкільного предмета з функціями

прогнозування та управління процесом розумового розвитку та виховання особистості; творче ставлення до своєї діяльності, до оволодіння вміннями та навичками вивчення педагогічного досвіду вчителів; уміння бачити в дитині не тільки об'єкт, але й суб'єкт дії, який особливо ставиться до оточення та власне діяльності, котру організовує вчитель, а також до особистості самого вчителя.

Аналіз літературних джерел щодо специфіки діяльності вчителя дав можливість розробити класифікацію типів його педагогічної спрямованості та рівнів продуктивної діяльності, визначити основні суперечності сучасної професійної освіти між: тенденціями розвитку системи освіти та рівнем професіоналізму вчителів; вимогами суспільства до підготовки педагогічних кадрів та технологіями навчання студентів; рівнем підготовки абітурієнтів і вимогами до випускників вищих навчальних педагогічних закладів.

Способи подолання цих проблем пов'язані з технологіями, що забезпечують перехід того, хто навчається, з об'єкта впливу в суб'єкт діяльності, зміну відносин “викладач-слухач” із об'єктно-суб'єктних на суб'єктно-суб'єктні. Арсенал таких технологій сьогодні широкий і різноманітний. Однією з таких технологій є ділова гра.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури дали можливість умовно виділити три етапи становлення ділової гри. Перший – донауковий, тривав до середини XIX ст. (Платон, Йоганн Генріх Песталоцці, Жан Жак Руссо та ін.); Другий етап - усвідомлення абстрактної можливості гри, пов'язаний із виникненням перших наукових теорій гри останньої третини XIX століття (М.Лацарус, К.Гросс, Ф.Я.Бентендейк, З.Фрейд та ін.). Етап усвідомлення потенціальної можливості гри тривав до середини XX ст. (К.Ушинський, А.Макаренко, Н.Крупська, В.Сухомлинський та ін.). З другої половини XX ст. виокремився четвертий етап, що пов'язаний з перетворенням потенціальної можливості гри в реальну дійсність.

Розглянуто класифікацію видів ділових ігор за різними ознаками: за цільовою спрямованістю; за ступенем “закритості” або “відкритості”; за наявністю або відсутністю у сценарії конфлікту; за ступенем участі студентів у підготовці ділової гри виділяють; за тривалістю; за способом створення та подолання проблемних ситуацій; за дидактичними цілями у сфері використання.

Окрім того, аналіз наукових джерел з історії та теоретичних аспектів використання ігор у навчальному процесі (Б.Айсмондас, Д.Ельконін, А.Панфілова, Т.Хлебнікова, П.Щербань та ін.) дав змогу виявити їх можливості в активізації навчально-професійної діяльності студентів, визначити місце ділових ігор у курсі педагогіки, навести їх перелік, вказати різницю між рольовими, дидактичними та діловими іграми, з'ясувати їх переваги та недоліки. Основні переваги полягають у тому, що ділові ігри зміщують акцент з “системи знань” на “систему формування навичок, умінь, способів поведінки”, тобто на значущу діяльність для конкретної професії. Ділові ігри є колективним методом навчання, зо допомогою якого формуються навички співробітництва під час прийняття рішень. Недоліки спричинені тим, що учасники ділових ігор знаходяться в умовах

уявної ситуації, виконують умовні (ігрові) дії. У такій ситуації їх поведінка ефективна лише у тому випадку, коли вони добре володіють змістом і специфікою реальної діяльності. У процесі ігрової діяльності може виникнути конфлікт не лише думок, але й інтересів. Недостатній рівень комунікативної компетентності іноді може призвести до виникнення серйозних інцидентів, що можуть перерости у конфліктну ситуацію.

На підставі проведеного у першому розділі аналізу наукової літератури у **другому розділі “Система підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри”** розроблено і схарактеризовано модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри, виділено її основні етапи, проаналізовано результати експериментальної роботи. Запропоновану модель взято за основу розробки програми формувального експерименту (рис.1).

Його метою є перевірка робочої гіпотези, відповідно до якої ділова гра є ефективним засобом активізації професійної підготовки майбутніх учителів за таких умов: керівник гри володіє методикою організації та проведення гри у навчальному процесі; ділові ігри у курсі педагогіки відображають основний зміст навчального предмета (навчальної та робочої програм), спрямовані на формування знань з предмета, формування вмінь та навичок педагогічної діяльності; розроблено відповідне ігрове забезпечення (інструкції, комплект завдань, графіки, контрольні тести тощо); ділові ігри використовуються систематично; студенти у ході активної участі в діловій грі розширюють досвід індивідуальної та спільної творчої діяльності, нагромаджують досвід активної ігрової участі.

Для реалізації останнього положення гіпотези розроблено та адаптовано в навчально-педагогічний процес спецкурс “Ділові педагогічні ігри в курсі педагогіки”, основною метою якого є формування теоретичних знань, удосконалення практичних навичок та досвіду проведення ділових ігор, усвідомлення їх значення для професійного становлення майбутніх учителів. У процесі його викладання систематично здійснювався поточний контроль знань, проводилося анкетування, тестування та консультування студентів.

Перевірку ефективності впливу спецкурсу на професійне становлення майбутніх учителів здійснено на основі обліку змін у потребнісно-мотиваційному, операційно-діяльнісному, рефлексивно-оцінному компонентах готовності до професійної діяльності.

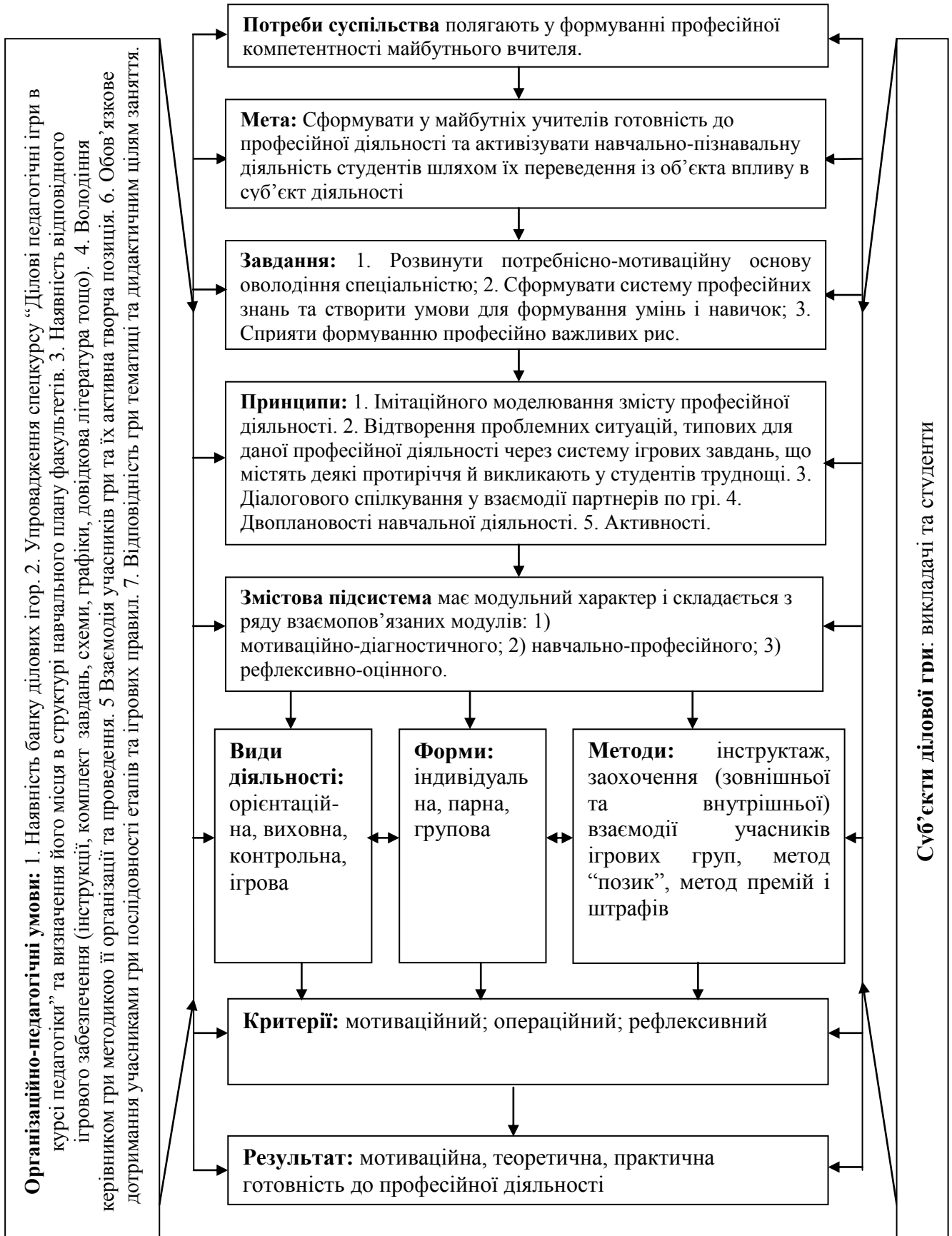

Рис. 1. Модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділової гри

З'ясовано основні елементи технології ділових ігор. Ігрову педагогічну технологію розуміємо як послідовність дій педагога, а саме: розробка, підготовка гри, залучення студентів до ігрової діяльності, здійснення самої гри, підведення підсумків та результатів ігрової діяльності. Це визначення відповідає розумінню технології як упорядкованої та структурованої сукупності дій, операцій і процедур.

На основі аналізу літературних джерел виділено основні принципи конструювання та організації ділових ігор (імітаційне моделювання конкретних умов та ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності; проблемності змісту імітаційного моделювання і процесу його розгортання в ігровій моделі; спільна діяльність; діалогове спілкування тощо).

З'ясовано основні правила, якими повинен керуватися педагог під час проведення ділових ігор ("повне" занурення учасників ділової гри у проблематику ситуації, що моделюється у грі; поступове залучення учасників ділової гри до експериментальної ситуації; рівномірне навантаження на інтелектуальну активність; правдивість експериментальної ситуації).

Розглянуто необхідні прийоми керування викладачем грою (підготовчі; організації й стимулювання ігрових взаємодій студентів; когнітивно-ігрові).

Схарактеризовано зміст який має модульний характер і складається з ряду взаємопов'язаних модулів: 1) мотиваційно-діагностичного, 2) навчально-професійного, 3) рефлексивно-оцінного. Розроблений зміст реалізується у різних формах (індивідуальна, парна, групова, міжгрупова), різними методами інструктаж, заохочення (зовнішньої та внутрішньої) взаємодії учасників ігрових груп, метод "позик", метод премій і штрафів у системі підготовки до професійної діяльності засобами ділової гри.

Виділено основні етапи підготовки та проведення ділових ігор. Зважаючи на те, що в педагогічній літературі пропонувані етапи ділової гри, як правило, не розглядаються одночасно з позиції викладача та студента, нами розроблена й апробована відповідна структура, яка включає такі етапи: діагностування (виявлення необхідності використання гри); моделювання (визначення її місця у навчальному процесі); реалізація та аналіз результатів ділової гри. Саме на цьому етапі визначено дії, що характеризують пізнавальну активність і самостійність викладача та студента – суб'єктів гри.

Компонентами готовності студентів до професійної діяльності засобами ділової гри є потребнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оцінний. Ці компоненти стали основою визначення критеріїв (мотиваційний, операційний, рефлексивний), для оцінки рівнів (високий, середній, низький) цієї готовності.

Результати змін у формуванні потребнісно-мотиваційного компонента свідчать, що у процесі експериментальної роботи збільшилася кількість студентів із позитивною мотивацією навчання

(третій та четвертий рівні).

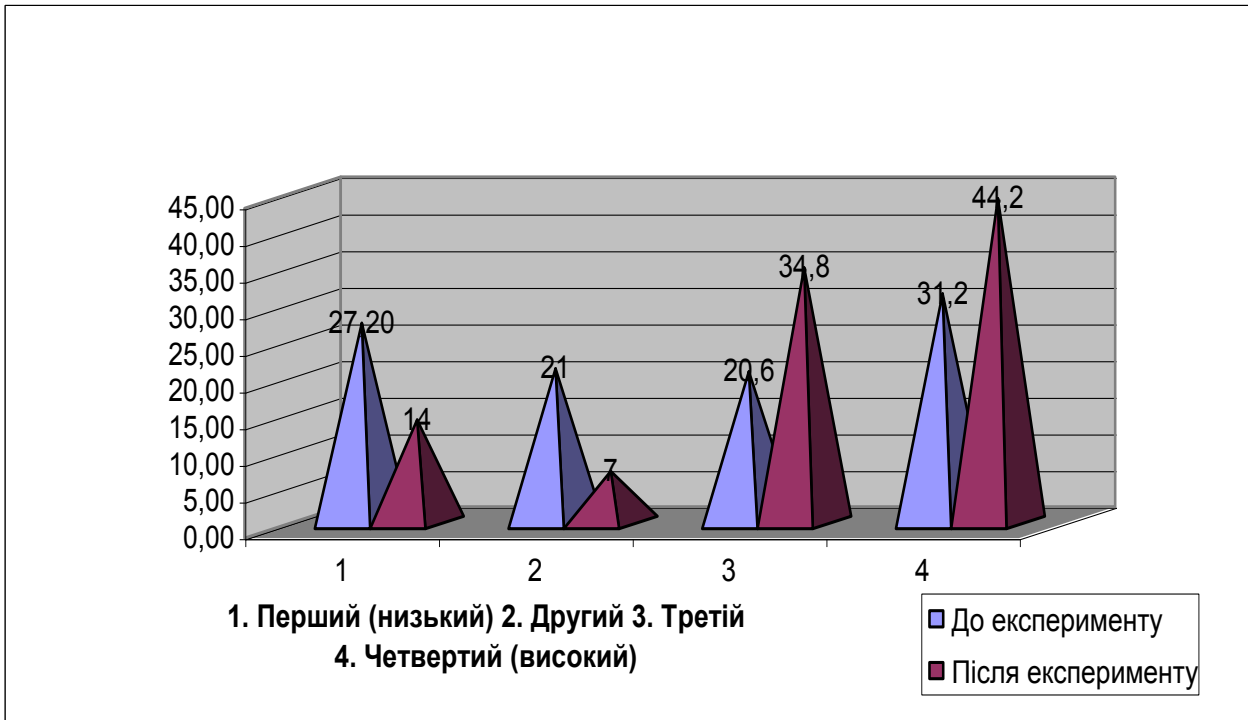

Рис. 2. Рівень сформованості мотивів вивчення студентами педагогіки з використанням ділових ігор (%)

Якщо до початку експерименту ці рівні мотивації були сформовані у 51,8% студентів, то після їх участі у ділових іграх у 79,0% (рис. 2). Ці дані підтверджують те, що ефективність навчальної діяльності визначається не тільки зовнішніми, а й внутрішніми показниками, серед яких важливу роль відіграють мотиви навчання.

Підтвердженням висновку про більш диференційоване ставлення студентів до навчання залежно від інтенсивності використання ділових ігор слугують результати проведеного ранжування навчальних предметів. Упровадження ігор сприяють підвищенню рангового рівня педагогіки у низці предметів, що викладаються. Якщо до включення ділових ігор у навчальний процес серед 12 навчальних предметів педагогіка посідала десяте місце, то після експериментальної роботи – четверте. На покращення цього результату вказує відповідь студентів на питання про доцільність використання різних методів навчання під час проведення та вивчення курсу педагогіки. Якщо до початку експериментальної роботи перевага надавалася лекціям, вправам тощо, то в кінці – діловим іграм та дискусіям.

Вищезазначене свідчить: викладання спецкурсу, використання ділових ігор у процесі навчання сприяє формуванню позитивного ставлення до професії вчителя, активізації навчально-професійних інтересів, зростанню зацікавленості студентів майбутньою професійною

діяльністю.

Для визначення рівня сформованості операційно-діяльнісного компонента професійної діяльності майбутнього вчителя було розроблено методикау “квадрат функцій учителя”, за допомогою якої було виявлено готовність до виконання професійних функцій. Це дало змогу визначити рівень готовності майбутніх учителів до професійної діяльності та зіставити результати з діагностичним обстеженням респондентів до початку та після експерименту. Порівняльний аналіз результатів двох етапів діагностики показав, що під цілеспрямованим педагогічним впливом змінився ранговий розподіл саме тих функцій, які безпосередньо пов’язані з діловими іграми: діагностична (Д), аналітична (А), комунікативна (КМ), організаторська (О) (рис. 3).

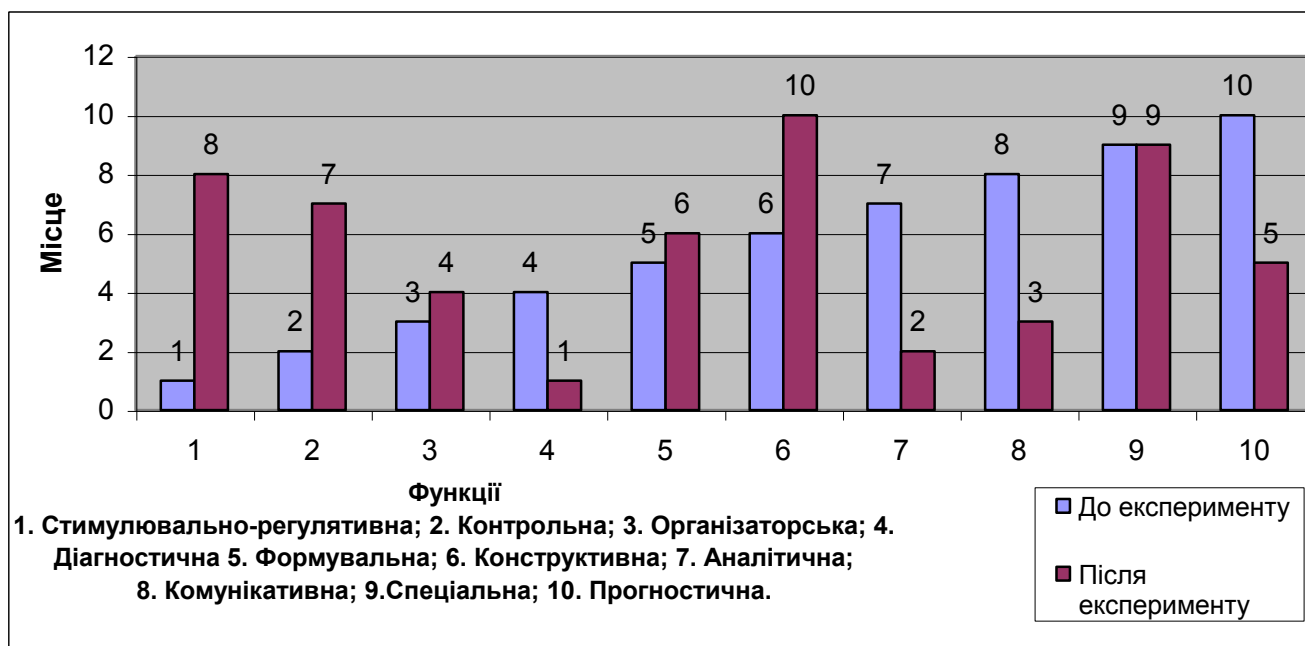

Рис. 3. Ієрархія професійних функцій учителя до початку та після експерименту

Виявлення рівня розвитку у студентів педагогічних умінь (рис. 4) свідчить про те, що спецкурс та безпосередня участь студентів у ділових іграх сприяли формуванню в них ключових умінь, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Особливо значні зміни відбулися у сфері конструктивних, гностичних і комунікативних умінь, що збігається з даними, отриманими за допомогою методики “квадрат функцій учителя”. Отже, на заняттях під час ділових ігор у студентів розвиваються загально-навчальні та спеціальні вміння і навички, необхідні для вивчення певної навчальної дисципліни. У цьому й полягає навчальна функція ділової гри.

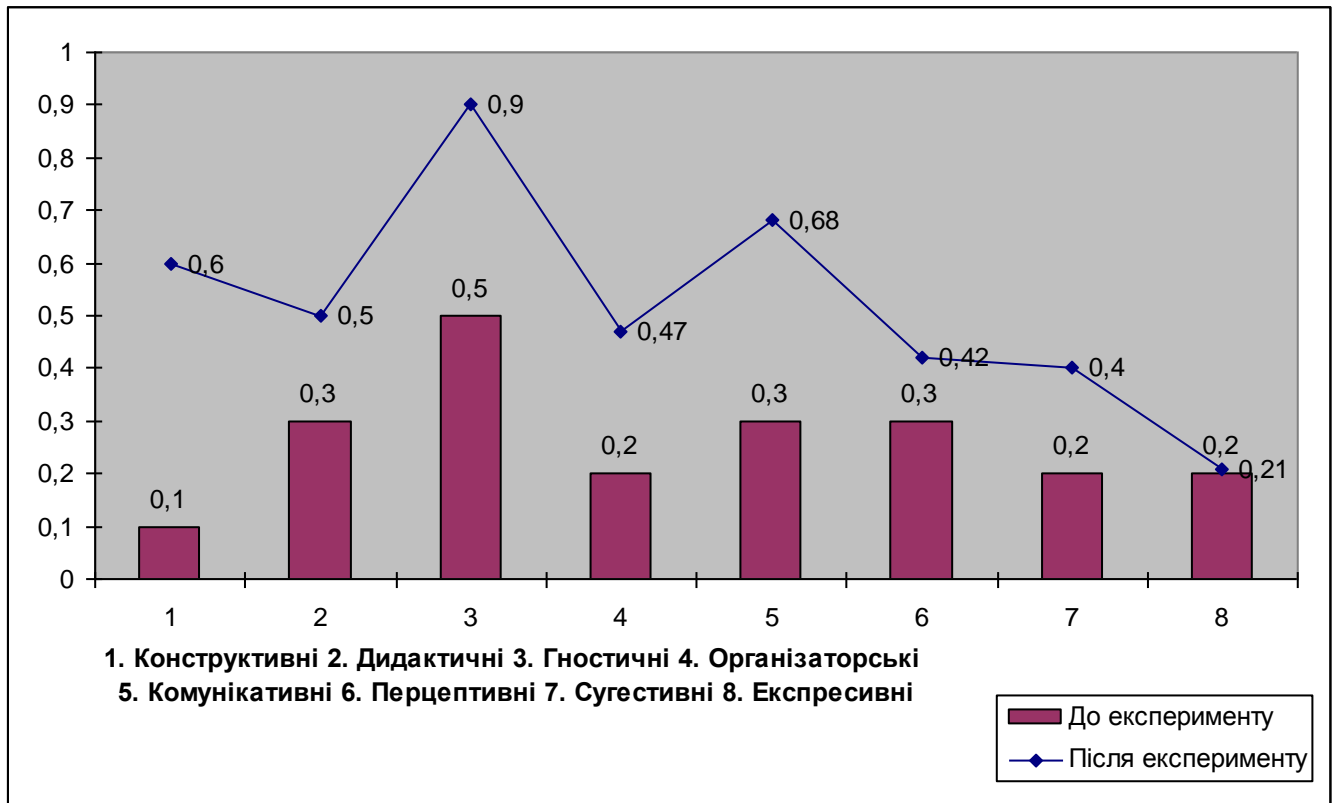

Рис. 4. Рівні сформованості у студентів педагогічних умінь засобами ділових ігор (у балах)

Результати самооцінки щодо участі у ділових іграх (рефлексивно-оцінний компонент) свідчать, що до організації спеціальної роботи з вивчення сутності ділових ігор і практичної участі у них позитивний коефіцієнт значення (КЗ) було зафіксовано лише за дев'ятьма пунктами анкети (32,1% від загальної кількості), заперечний та нульовий – відповідно 50% і 17,9%. Після експериментальної роботи заперечних КЗ залишилося лише три (10,7%), нульових – два (7,2%) і позитивних – 23 (82,1%).

Проведене дослідження свідчить про те, що більшість студентів виявляють інтерес до ділових ігор і вважають, що безпосередня участь у ділових іграх позитивно впливає не тільки на процес навчання, настрої та стосунки між студентами, а й відіграє суттєву роль у їх професійному становленні.

ВИСНОВКИ

1. У дисертаційному дослідженні з'ясовано, що підходи вчених до визначення сутності діяльності взагалі і педагогічної діяльності, зокрема, об'єднує одна спільна риса: діяльність можлива лише у нерозривному зв'язку з активністю особистості. Активність ми розуміємо як стан та рису особистості, які між собою пов'язані певним чином: формування активності як властивості особистості можливе лише через пробудження активності як стану.

У навчально-пізнавальному процесі домінує пізнавальна складова активності або пізнавальна активність – інтегральна властивість особистості, що впливає на весь навчальний процес і виступає

як передумова та результат розвитку. Встановлено, що така активність сама по собі виникає не часто. Вона є наслідком цілеспрямованих педагогічних впливів і організації педагогічного середовища, тобто використовуваних педагогічних технологій. До таких технологій можна віднести й ігрові технології.

Розглянуто проблему формування професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів та її загострення у зв'язку з переходом від дисциплінарно орієнтованої системи навчання до особистісно-діяльнісного підходу в нових освітніх умовах, визначено основні суперечності сучасної професійної освіти та способи їх подолання, а саме: вибір оптимальних технологій навчання студентів – майбутніх учителів. Арсенал таких технологій сьогодні досить широкий і різноманітний. Однією з таких технологій є ділова гра, яка, не дивлячись на її значні дидактико-пізнавальні можливості, не набула широкого використання як засіб професійної підготовки майбутніх учителів.

2. На основі теоретичного аналізу розвитку загальної теорії ігор уточнено поняття “ділова педагогічна гра”, виявлено його генезис, відмінність ігрової діяльності від інших видів діяльності. Ділова педагогічна гра – імітаційне моделювання процесів педагогічної дійсності та ігрове моделювання професійної діяльності задіяних у ній суб'єктів, що здійснюється в умовних ситуаціях і пов'язана з управлінням навчально-виховним процесом. Наведено класифікацію ділових ігор за різними ознаками (за цільовою спрямованістю, за рівнем “відкритості” або “закритості”, за наявністю або відсутністю у сценарії конфлікту тощо). Виділено основні закономірності всіх імітаційних ігор, принципи їх конструювання та організації.

3. Проаналізовано можливості ігор щодо активізації навчально-професійної діяльності майбутніх учителів, їх переваги у порівнянні з традиційними методами. Компонентами готовності студентів до професійної діяльності у процесі участі в ділових іграх є потребнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оцінний, які стали основою визначення критеріїв (мотиваційний, операційний, рефлексивний) для оцінки рівнів (високий, середній, низький) цієї готовності.

4. З'ясовано різницю між рольовими, дидактичними та діловими іграми. Визначено характерні ознаки та особливості кожного із названого виду ігор. Встановлено, що ділова гра містить рольову та дидактичну складові. Якщо у рольовій грі основний акцент ставиться на спілкуванні, у дидактичній - на організації навчальної діяльності, то у діловій - на формуванні вмінь та навичок, професійно значущих рис.

5. Розроблено структуру організації та проведення ділової гри, яка містить такі етапи: діагностування, моделювання, реалізація та аналіз результатів ділової гри. Діагностування включає: аналіз змісту навчального матеріалу, визначення рівня підготовленості студентів та викладача, порівняльний аналіз методів навчання. Моделювання ділової гри передбачає визначення місця гри в

навчальному процесі, конструювання гри, вибір методів та прийомів керування грою. Реалізація та аналіз результатів ділової гри визначає основні види діяльності викладача та студентів у процесі гри, її обговорення й підведення підсумків.

6. Розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор. Її складовими є потреби суспільства, мета, завдання, принципи, зміст, види, форми, методи, критерії та показники оцінювання ефективності результатів діяльності, організаційно-педагогічні умови, суб'єкти гри та її результат. Принципами, які забезпечують підготовку майбутніх учителів до професійної діяльності є: імітаційне моделювання її змісту; відтворення проблемних ситуацій, типових для даної професійної діяльності через систему ігрових завдань, що містять деякі суперечності й зумовлюють труднощі; діалогове спілкування взаємодії партнерів гри; двоплановість навчальної діяльності та активності. Розроблений зміст містить взаємопов'язані модулі (мотиваційно-діагностичний, навчально-професійний, рефлексивно-оцінний) і реалізується у різних формах (індивідуальна, парна, групова, міжгрупова), різними методами (інструктаж, заохочення зовнішньої та внутрішньої взаємодії учасників ігрових груп, метод “позик”, метод премій і штрафів).

7. Теоретичний аналіз та результати апробації моделі системи підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності засобами ділових ігор дали змогу з'ясувати організаційно-педагогічні умови, що сприяють активізації навчально-професійної діяльності майбутніх учителів, а саме: наявність банку ділових ігор; упровадження спецкурсу “Ділові педагогічні ігри в курсі педагогіки” та визначення його місця в структурі навчального плану факультетів; наявність відповідного ігрового забезпечення (інструкції, комплекти завдань, схеми, графіки, довідкова література тощо); володіння керівником гри методикою організації й проведення ділової гри; взаємодія учасників гри та їх активна творча позиція; обов'язкове дотримання учасниками гри етапів та ігрових правил; відповідність гри тематиці та дидактичним цілям заняття.

8. Розроблений і впроваджений нами спецкурс для студентів “Ділові педагогічні ігри в курсі педагогіки” створив умови для подальшого вдосконалення професійно значущих рис та вмінь, розширив діапазон використання ділових ігор у практичній діяльності студентів, надав їм досвід індивідуальної і спільної творчої діяльності. Участь студентів в організації та проведенні ділових ігор за різними розділами курсу педагогіки і в експериментальній діловій грі “Педагогічний консиліум” сприяли формуванню теоретичних знань, удосконаленню практичних навичок та досвіду проведення ділових ігор, усвідомленню їх значення для професійного становлення майбутніх учителів.

9. Виконана дисертаційна робота не вичерпує всіх питань, пов'язаних з досліджуваною проблемою. Подальшої розробки вимагають такі питання: створення цілісної системи ділових ігор у викладанні педагогіки з першого до випускного курсу; системне використання ділових ігор не

тільки у процесі вивчення предметів психолого-педагогічного циклу, а й профільних дисциплін.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Воровка М.І. До педагогічної майстерності через навчально-педагогічні ігри // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. - Київ-Запоріжжя. - 1999. - Вип. 13. - С. 130-133.

2. Воровка М.И. Личностные характеристики студентов как условие эффективности деловых игр // Наукові записки. – К.: НПУ. - 1999. - Ч.3. - С. 30-37.

3. Воровка М.І. Структурна модель організації проведення ділової гри // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – Луганськ. - 2000. - №1. - С. 46-50.

4. Воровка М.І. Творчий підхід до проведення ділових ігор // Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка і психологія. – Чернівці: Рута. - 2001. – Вип. 127. - С. 30-34.

5. Воровка М.І. Ділова гра як технологія активного навчання // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Київ-Запоріжжя. – 2004. – Вип. 31. – С. 277-281.

6. Воровка М.І. Організація та принципи проведення ділових педагогічних ігор // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: – Київ-Запоріжжя. – 2005. – Вип. 35. – С. 133-138.

7. Воровка М.І. Критерії оцінювання ефективності ділової гри // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Київ-Запоріжжя. - 2006 – Вип. 37. – С. 410-414.

8. Організація та проведення ділових педагогічних ігор: Методичні рекомендації / Укладач М.І.Воровка. – Запоріжжя, 2006. – 46 с.

9. Воровка М.І. Активні методи формування знань студентів // Сучасні технології навчання: проблеми та перспективи. - Ч.2.: Педагогіка. – Рівне. - 2003. - С.144-149.

10. Воровка М.І. Значення ділової гри у підготовці вчителів // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень 2003”. – Т.30. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. - 2003. – Том 30: Педагогіка. - С.29-30.

11. Воровка М.І. Ігрові технології в системі підготовки конкурентноздатного фахівця // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції молодих учених “Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір”. - Ч.2. - Мелітополь, МІДМУ ГУ “ЗІДМУ”. - 2006. - С.136-138.

12. Воровка М.І. Вплив якості допрофесійної роботи на проведення ділових ігор // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи” – Чернігів. - 1999. - С. 84-85.

13. Воровка М.І. Ділова гра як засіб підготовки студентів до управлінської діяльності в контексті особистісно-орієнтованого навчання у ВНЗ // Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції “Особистісно-орієнтований підхід до організації навчально-виховного процесу: проблеми та пошуки” - Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет. - 2005. – С.116-118.

14. Воровка М.І. Значення навчально-педагогічних ігор у підготовці студентів до педагогічної практики // Збірник наукових праць міжрегіональної науково-практичної конференції за підсумками виробничої практики студентів. - Мелітополь: Таврійська державна агротехнічна академія. - 2005. – С.37-39.

Анотація

Воровка Маргарита Іванівна. Ділова гра як засіб підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007.

Дисертація присвячена проблемі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор.

Здійснено аналіз проблеми активізації навчально-професійної діяльності студентів з позиції психології та педагогіки, схарактеризовано етапи становлення ділової гри, розглянуто поняття “технологія ділових ігор” та “ігрові технології”, можливості гри в активізації навчально-професійної діяльності студентів.

Розроблено структуру організації та проведення ділової гри, схарактеризовано її етапи: діагностування, моделювання та реалізація та аналіз результатів ділової гри.

Обґрунтовано модель системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор. Доведено, що ділова гра може бути ефективним засобом підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності за таких організаційно-педагогічних умов: наявності банку ділових ігор; упровадження спецкурсу “Ділові педагогічні ігри в курсі педагогіки” та визначення його місця в структурі навчального плану факультетів; наявності відповідного ігрового забезпечення (інструкції, комплект завдань, схеми, графіки, література тощо); володіння керівником гри методикою її організації та проведення; активної творчої позиції кожного учасника

гри; обов'язкового дотримання учасниками ігрових правил; відповідності ігор тематиці та дидактичним цілям заняття.

Ключові слова: ділова гра, ділова педагогічна гра, технологія ділової гри, модель системи професійної підготовки майбутніх учителів засобами ділової гри.

Аннотація

Воровка Маргарита Ивановна. Деловая игра как средство подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности: 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2007.

Диссертация посвящена проблеме подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности средствами деловых игр. Актуальность проблемы обусловлена следующими противоречиями: между овладением педагогической теорией и ее применением в практической деятельности студентов; между новыми ориентациями студентов, формирующимся в новых социально-экономических условиях, и консерватизмом высшей школы; между изменениями содержания образования в общеобразовательной школе и неподготовленностью выпускников высших педагогических учебных заведений к работе по новым стандартам общего образования; между необходимостью использования эффективных методов и средств обучения активизации учебно-профессиональной деятельности студентов в преподавании предметов психолого-педагогического цикла и превалированием в высшей школе традиционных методов; между важностью внедрения в учебный процесс деловой игры в познании педагогической реальности и недостаточной определенностью ее статуса, места в системе других форм, методов и средств, значения в достижении целей профессионального становления специалиста.

Проанализирована проблема активизации учебно-познавательной деятельности студентов с позиции психологии и педагогики, охарактеризованы основные этапы становления деловой игры, рассмотрены понятия “технология деловых игр” и “игровые педагогические технологии”, возможности игры в активизации учебно-профессиональной деятельности студентов.

Разработана структура деловой игры, охарактеризованы ее этапы: диагностирование, моделирование и реализация и анализ результатов деловой игры.

Создана модель системы подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности средствами деловых игр. Модель включает следующие компоненты: потребности общества, цель, задачи, принципы, содержание, виды, формы и методы, критерии и показатели оценивания эффективности деловой игры, результат, организационно-педагогические условия, субъекты игры.

Доказано, что деловая игра может быть эффективным средством подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности при таких условиях: наличия банка деловых игр; внедрение спецкурса “Деловые педагогические игры в курсе педагогики” и определения его места структуре учебного плана факультетов; наличия определенного игрового обеспечения (инструкции, комплект заданий, схемы, графики, литература и т.д.); владения руководителем игры методикой ее организации и проведения; активной творческой позиции каждого участника игры; обязательного соблюдения участниками игровых правил; соответствия игр тематике и дидактическим целям занятия.

Разработан и апробирован спецкурс для студентов “Деловые педагогические игры в курсе педагогики”. Участие студентов в организации и проведении деловых игр по различным разделам педагогики и в экспериментальной игре “Педагогический консилиум” способствовало повышению теоретических знаний и усовершенствованию практических навыков, осознанию значения деловых игр в профессиональном становлении будущих учителей. Это способствовало созданию условий для дальнейшего совершенствования профессионально-значимых качеств, расширению диапазона использования деловых игр в школьной практике.

Установлено, что в результате формирующего эксперимента произошли положительные изменения в потребностно-мотивационном, операционно-деятельном и рефлексивно-оценочном компонентах учебно-профессиональной деятельности студентов.

Ключевые слова: деловая игра, деловая педагогическая игра, технология деловой игры, модель системы профессиональной подготовки будущих учителей средствами деловой игры.

Annotation

Vorovka Margarita Ivanivna. A business game as the method of intending teachers training for professional activity. Manuscript.

Thesis for the academic degree of science of a candidate of science in Pedagogics on the speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Ternopil national teachers training university named after Volodimir Gnatyuk. – Ternopil, 2007.

This thesis is devoted to the problem of intending teachers' training for professional activity by means of business games.

The activation problem of students' educational professional activity on psychology and pedagogics point of view was carried out, the stages of business game development were characterized, the notion “business games technology” and “games' technologies”, games possibilities in activation of educational professional students activity were considered.

The business game structure was worked out, its components: diagnosing, planning and game realization were characterized.

The model of intending teachers training for their professional activity by means of business games was well grounded. It is proved that a business game can be effective means of intending teachers training for their professional activity in condition of having business games bank, special course “Business games in the course of Pedagogics” and determining its place in the faculties educational plan structure, of having certain game facilities (instructions, blanks with tasks, schemes, graphics, literature and so on) if the game leader possesses the methods of business games organizing and holding. Every participant of the game must have active creative position and follow game rules. Games must correspond to topics and didactical aims of the lesson.

Key words: business game, business educational game, business game technology, the model of intending teachers preparation for their professional activity by means of business game.